

ФІЛОСОФСЬКІ КАТЕГОРІЇ В ХРИСТИЯНСЬКІЙ ІНТЕРПРИТАЦІЇ

Оксана Кожем'якіна,
кандидат філософських наук,
доцент Черкаського державного технологічного університету

ДОВІРА ЯК МОРАЛЬНА ЦІННІСТЬ В ХРИСТИЯНСЬКІЙ ЕТИЦІ ДІТРИХА ФОН ГІЛЬДЕБРАНДА

Досліджуються етичні аспекти проблеми довіри в контексті концепції ціннісної відповіді, представленої в християнській етиці Дітріха фон Гільдебранда. Простежується зв'язок довіри до Бога та міжособистісної довіри. Звертається увага на екзистенційне підґрунтя довіри в сприйнятті світу як безпечного та надійного. З'ясовується роль довіри в формуванні моральної поведінки людини.

Ключові слова: довіра, віра, ціннісна відповідь, любов.

В світі, де втрачає силу пріоритет цінностей і починають домінувати інтереси, проблема довіри, а точніше, її тотальної втрати, стає беззаперечно актуальною. Втрата довіри пов'язана також і з втратою власної унікальності, з падінням рівня духовності, з засиллям масової культури, з проблемним статусом релігії в житті сучасної людини. Виникає цілком слушне питання: сьогодні існує більше підстав довіряти іншим чи остерігатись їх? За результатами опитувань, більша частина сучасних українців обрала життєвий принцип "краще нікому не довіряти". Звернення до християнської етики обумовлене тим, що вона презентує шляхом філософського дослідження цілості морального життя спосіб відродження та широкого набуття справжньої духовності, що постає з нетлінних християнських цінностей. Адже "моральні цінності тільки тоді володіють остаточною реальністю, яка виправдовує вагомість морального порядку та величю обов'язку, що його він накладає на нас, коли вони знаходять своє остаточне закорінення та втілення в Абсолютній Особі Бога"¹.

Саме в християнській етиці морально значущі цінності, серед яких чільне місце займає і довіра, набувають нового, трансцендентально обґрунтованого значення. Ідея довіри, яка є однією з ключових умов християнської тріади цінностей – віри, любові, надії, – незримо, але досить відчутно присутня в концепції відомого німецького філософа та богослова Дітріха фон Гільдебранда, особливим внеском якого у світову етичну спадщину є розробка концепції

“відповіді на цінність”. Довіра, будучи пов’язаною як зі здійсненням вчинку, так і з реальним втіленням чеснот та рішенням зробити морально значущий вчинок, логічно вписується в дану концепцію. Довіра постає основою морального добра, однією з вагомих умов обов’язку морального життя.

Тому метою даної праці є виявлення специфіки прояву феномену довіри як моральної цінності в контексті етичної концепції “відповіді на цінність” Дітріха фон Гільдебранда.

Серед відомих дослідників довіри в контексті проблем соціальної взаємодії слід відзначити Ф. Фукуяму, А. Селігмена, П. Штомпку, Н. Лумана, Е. Гідденса, Б. Барбера, Т. Ямагіші, П. Бурдьє, У. Бека. Дослідження етичного підґрунтя довіри знаходимо в працях Б. Рутковського, М. Бубера, В. Вічева, С. Франка, М. Гартмана, Я. Янчева. Однак спеціальних досліджень, присвячених філософському аналізу етичного виміру довіри, досить мало, що і обумовлює актуальність даної праці.

Довіра розглядається нами як складне ієрархічне соціальне явище, що відображає певне ціннісне відношення, що має характер очікування бажаного результату потенційно некерованих взаємодій та базується на упевненості в правильності та ефективності дій об’єкта довіри, визнанні його діяльності як відповідної певним етичним вимогам (чесності, відданості, відповідальності, професійної компетентності та ін.). Категорія довіри в етичному плані має статус моральної цінності, оскільки базується, насамперед, на ціннісній відповіді, вірніше, на її очікуванні, коли має значення не прямий, а зворотній зв’язок, довіра позначає ціннісно обумовлену взаємну спрямованість між суб’єктом та об’єктом. В онтологічному вимірі довіра відображає спрямування позитивного сприйняття світу як надійного та безпечного. Зазвичай розрізняють довіру до себе, до інших, до світу; таке розрізнення можемо трактувати відповідно як “світ-у-собі”, “світ-серед-інших”, “буття-у-світі”. В даному дослідженні науковий інтерес буде зосереджений саме на другому, соціальному вимірі довіри, яка виникає на перетині міжособистісного простору, постаючи ціннісною основою соціальної взаємодії.

Довіра є надзвичайно складним та динамічним феноменом, що є і формою духовного досвіду, і інтуїтивним осягненням буття, і своєрідним переживанням, що встановлює межі співіснування з власною сутністю, з іншими людьми, зі світом взагалі. Тут перетинаються індивідуальне і соціальне, раціональне та ірраціональне, минуле (як досвід попередніх взаємодій, зокрема, представлене таким феноменом, як вдячність) і майбутнє (переважно реалізується в надії як певне сподівання). Довіра – це особливого ґатунку моральна сила, яка реалізує потенційні можливості та базується на відчутті моральної цінності та гідності іншої людини. Саме моральна цінність є тим критерієм, який впорядковує спонтанність мотивів та неконтрольованість почуттів.

Довіра є засобом підтримки хиткої рівноваги, умовою суспільного порядку в сучасному складному, постійно мінливому світі. Один з відомих дослідників довіри А. Селігмен визначає довіру як “функцію існуючих між індивідами відмінностей, через які воля, наміри, розрахунки кожного з індивідів виявляються непрозорими для інших”², як “різновид віри в добру волю іншого, враховуючи непрозорість намірів та розрахунків цього іншого”³. Ключовим у такому розу-

мінні довіри є особистісний підхід, який наголошує на уявленні про іншу особистість як дещо більше, ніж як просто носія певної сукупності ролей. А. Селігмен розрізняє довіру та релігійну віру, адже специфіка довіри полягає саме у відмінності від віри, а зростаюча потреба в довірі пояснюється секуляризованим процесом ослаблення релігійної віри в сучасному світі. Віру і довіру відрізняє саме “інакшість”, несхожість об’єкта, але в довірі цим об’єктом є інша людина, а у вірі – певна трансцендентальна сутність. Довіра з точки зору А. Селігмена постає як явище суто сучасне, яке приходить на зміну релігійній вірі в процесі тотальної раціоналізації, що призвело до втрати трансцендентного як такого. Вчений припускає, що, до певної міри, саму історію сучасної свідомості можна трактувати як “історію нескінченних спроб створення альтернативи сфері трансцендентного... , як пошук деякого поняттєвого зв’язку, що існує за межами сфери соціальних відносин”⁴, але який є всією сукупністю людського досвіду.

Дещо інший підхід пропонує Дітріх фон Гільдебранд, який здійснює філософське дослідження моралі з позицій християнської етики, застосовуючи феноменологічний метод. В його етичній концепції знаходимо релігійно-екзистенційні мотиви в дослідженні специфіки довіри. Екзистенційний вимір довіри позначає довіру до буття, що визначає ставлення до нього як до блага, дарованого Богом. В християнській етиці Д. фон Гільдебранда соціальна довіра базується на довірі до Бога, адже саме по собі контингентне буття має існування Бога за передумову, людському ж сприйняттю спочатку доступне контингентне буття, яке через висновок приводить нас до існування Бога: “Знання про існування контингентного буття можливе без будь-якого посилання на Бога. Водночас ми усвідомлюємо, що контингентне буття обов’язково має за передумову *causa prima*, тобто абсолютне буття”⁵. Моральний вимір довіри в християнській етиці позначає також і зворотній аспект: стверджуючи моральні цінності, відповідаючи позитивно на добро, наділене цінністю, ми таким чином виправдовуємо довіру Бога, “ми непрямо чином підпорядковуємось Богові та відповідаємо Йому”⁶.

Феноменологічна сутність філософського методу пізнання, застосованого та обґрунтованого Д. фон Гільдебрандом, постає як інтуїтивне осмислення достовірних сутностей. Особлива, навіть фундаментальна роль надається саме інтуїції, яка сприяє повному розкриттю предметної структури перед нашою думкою⁷. Інтелектуальна інтуїція можлива стосовно неповторних високоінтелегібельних, необхідних структурних єдностей, що, за Д. фон Гільдебрандом, мають назву справжніх сутностей, а також стосовно необхідних та інтелегібельних станів речей, закорінених в них.

В етиці Д. фон Гільдебранда знаходимо звеличення емоційних аспектів свідомості людини, адже шляхом переживання моральних цінностей, вживанням у відносини довіри людина формує свою моральну поведінку як ціннісно визначену загальну волю бути морально доброю. Цінність, за Д. фон Гільдебрандом, є внутрішньо важливою, справжньою важливістю, тому вона є не категорією мотивації, а умовою буття. Цінність відмінна від значимості, вона відображає об’єктивне благо, в її основі лежить моральне добро.

Ціннісна відповідь трактується як настанова, вмотивована цінностями. Відмінністю саме ціннісної відповіді є її суб’єкт – суб’єктний характер, що й визна-

чає об'єктивне благо та значимість суб'єктів взаємодії не лише через їх службові функції як здатність задовольняти різноманітні людські потреби або через їх взаємозалежність, а через їх внутрішню значимість самих по собі, їх самоцінність.

Довіра постає і в якості усвідомленої поведінкової парадигми, і як афективна підсвідома установка, поєднуючи в собі в різних співвідношеннях раціональне та емоційно-психічне. Використовуючи методику реалістичної філософії Д. фон Гільдебранда в дослідженні питань етики, розглянемо довіру як моральне явище, що може проявлятися як в сфері вчинків, так і в сфері конкретних відповідей та тривких рис характеру. Здатність довіряти або виправдати довіру, так само, як і установка на недовіру або обман, може свідчити про певне спрямування розвитку характеру людини.

Феномен довіри має характер ціннісної відповіді, оскільки передбачає, що об'єкт довіри проявить себе як вартий довіри – тобто буде чесним, відповідальним, порядним. За Д. фон Гільдебрандом, сфера окремих конкретних відповідей відкриває неймовірне багатство та багатогранний характер моральних цінностей, “само у цій сфері людина зустрічається з моральною цінністю непохитної довіри та благородного співчуття, зворушливого смирення та свободи, притаманної глибокому каяттю”⁸.

Концепція ціннісної відповіді є важливою та специфічною частиною етики Д. фон Гільдебранда. У сфері людських актів мислитель проводить цікаве розрізнення між пізнавальними актами та відповідями. Довіра належить до актів ціннісної відповіді: “такі акти, як переконання і вираження своєї думки, сумнів, надія, страх, радість, сум, піднесення, обурення, повага чи зневага, довіра чи недовіра, любов чи ненависть, є так званими відповідями”⁹. Причому об'єднує пізнавальні акти та відповіді наявний у них інтенціональний характер, різняться ж вони специфікою природи та спрямованості їх інтенціональності. Пізнавальним актам властива форма об'єкта як “усвідомлення чогось”, причому ми стаємо немовби порожніми, оскільки весь зміст перебуває на боці об'єкта. В ціннісній відповіді зміст перебуває на боці суб'єкта, наприклад, у відносинах довіри ми “сповнені” довіри, ми не порожні, цей зміст нашої душі ми скеровуємо до об'єкта, довіра, як і радість або любов, вже сама по собі є свідомою дійсністю, свідомо здійсненою реальністю, “якісний зміст міститься в нашому акті, тобто на боці суб'єкта, а не об'єкта”¹⁰. Як і інші ціннісні відповіді, довіра має за передумову важливість об'єкта, обізнаність з цією важливістю та вмотивованість нею. Здатність довіряти як укоріненість у сфері спільних цінностей є вагомою умовою духовної спільності, взаєморозуміння¹¹.

Отже, довіра завжди є ціннісною відповіддю, адже неможливо довіряти людині, яку ми не вважаємо наділеною певними чеснотами (вірності, чесності, порядності та ін.), ми визначаємо цю людину як гідну довіри. Ціннісна відповідь у відносинах довіри має свою власну моральну цінність, довіра відкриває людину світові, розкриває її внутрішнє багатство як “довіреного людини незбагненого скарбу доброти”¹². Довіра також є морально доброю тому, що вона може бути спонкою до кращих проявів людини, але сфера довіри є ширшою за сферу вчинків. За Д. фон Гільдебрандом, існує три сфери, де можна зустріти моральне добро: сфера вчинків, сфера конкретних відповідей та сфера тривких рис характеру, тобто чеснот та пороків людини¹³. Довіра

пов'язана з усіма цими сферами, але в кожній з них міра довіри різна. Саме в сфері окремих конкретних відповідей виявляється, за Д. фон Гільдебрандом, неймовірне багатство та багатогранний характер моральних цінностей, саме тут людина натрапляє на моральну цінність непохитної довіри.

Одним з найцікавіших напрямів творчої спадщини Д. фон Гільдебранда є філософське дослідження сутності любові як ціннісної відповіді, як чуда, що викликає подив¹⁴. Любов тісно пов'язана з довірою, завдяки довірі можлива відкритість Іншому, "довірливе єднання душ". Сама суть любові базується на довірі – як бажанні довірливо відкритись впливу коханої людини – її думок, принципів, поглядів, – впливу на нашу поведінку. Недовіра пов'язана з болем розчарування, іноді саме недовіра, невпевненість в Іншому є причиною ревнощів, що можуть досягати хворобливого стану. За Д. фон Гільдебрандом, справжні ревнощі проникнуті сильною любов'ю, але в той же час специфічною недовірою, а саме – хворобливою недовірою, постійною настороженістю, прагненням здобути докази спрямування коханої людини до когось третього.

Довіра займає вагоме місце в ієрархії моральних цінностей. Важливою специфічною ознакою соціальної довіри є очікування бажаної, але невідконтрольної нам реакції Іншого, тобто основою довіри є зворотна відповідь на виявлену відкритість, ознаками довіри є взаємність, вибірковість, залежність, реальний діалогічний зв'язок між Я та Ти. Відносини довіри завжди містять в собі також і свого роду небезпеку, ризик невиправдання довіри, зловживання нею через непевність очікувань, відсутність достатніх гарантій, неспівпадання мотивів, невідконтрольність процесу досягнення бажаних результатів довірчої взаємодії. І в цьому відношенні особливою важливою, характерною, іноді навіть визначальною, рисою людини є те, кому вона виявляє довіру. Адже результатом довіри також можуть бути випадкові впливи, маніпуляції, зловживання довірою, що в подальшому призводить до розчарування, закритості, тотальної підозрілості. З іншого боку, виявлена довіра в її ціннісно-позитивному вимірі провокує людину на здійснення добра. Об'єктивний ціннісний статус людини, якій виявлено довіру, визначає і власний ціннісний статус того, хто виявляє довіру.

Таким чином, довіра виходить за межі лише оцінюючої ціннісної відповіді, коли розрахунок перспектив базується на мірі відповідності наших очікувань певним властивостям та діям партнера взаємодії, хоча це є однією з ключових ознак довіри. В той же час довіра відкриває такі грані людського взаємобуття, як відкритість, тендітність, вразливість, що обумовлює ризик у відносинах довіри. Специфічним в довірі є вихід за межі досвіду, врахування того, що не надане безпосередньому сприйняттю, що фіксує безумовну значимість суб'єктивної взаємодії та визначеність їх як гідних довіри, що в кінцевому рахунку постає як своєрідний "кредит довіри". Таке "авансування довірою" є актом особливого типу "морального підкорення", яке зобов'язує спрямування ціннісної відповіді за законами об'єктивно цінного Добра. В цьому випадку визначальними у відносинах довіри як "відкритості назустріч" є зосередженість на тих рисах, які специфічно розкриваються зверненій до цієї індивідуальності іншої людини та постають живою основою цих відносин¹⁵.

В роздумах Д. фон Гільдебранда про сутність християнства знаходимо розрізнення релігійного виміру довіри як довіри до Бога та інтерсуб'єктивного

аспекту довіри як міжособистісної довіри¹⁶. Довіра до певної особи залежить від досвіду спілкування з нею, сутність довіри як покладання на цю людину означає таке ціннісне відношення, коли ми думку про наміри людини складаємо не з урахуванням її дій, а, навпаки, знаючи наперед про її добрі наміри, визначаємо дану ситуацію саме в світлі цих намірів. Таким чином, фокусом довіри є позитивна сутність людини, її кращі прояви. Досвід спілкування з людиною, спостереження за нею дають нам уявлення про її особистісну специфіку та особливості її характеру. Коли ми врешті-решт приймаємо рішення повністю довіритись цій людині, в цей момент, за Д. фон Гільдебрандом, завершується процес умовиводів від поведінки людини до її суті. Ми більше не визначаємо сутність людини за зовнішніми проявами її характеру, тепер, навпаки, ми всі її вчинки бачимо в світлі її однозначно зрозумілої сутності, стійко дотримуючись цього образу, навіть тоді, коли поведінка цієї людини суперечить складеному образу. При цьому пояснюємо собі ці відхилення тим, що або ми незвірно зрозуміли ці вчинки, або тим, що ця людина мала достатні підстави так вчинити і ці підстави не суперечать ні її характеру, ні його доброму відношенню до нас. Але що стосується людини, то може настати такий момент, коли нам доведеться на підставі зовнішніх ознак змінити свою думку про її наміри, оскільки, за Д. фон Гільдебрандом, будь-яка людина може бути непостійною, може ослабити або втратити прив'язаність. Що ж стосується Бога, Який не має ні змін, ні перемін, то тут Д. фон Гільдебранд надає довірі до Бога абсолютний та незалежний від нашого досвіду характер. Такі онтологічні засади довіри формують довіру до світу в цілому, який сприймається як сповнений смислу, надійний та безпечний. Як зазначає вчений, усвідомлення того, що ми Божі діти, що ми укорінені в Його всемогутній, премудрій любові, є необхідною передумовою для нашої зустрічі як з радісним, коли ми в повній мірі відчуваємо Боже сприяння, так і з гірким, коли наш стан уявляється безнадійним. Той, хто не буде втрачати мужності перед власними невдачами і падіннями, хто з незмінною довірою віддасть себе до рук Божих, з подвійною силою буде прохати Його про допомогу, з підвищеною пильністю буде виправляти свої помилки¹⁷.

Однією з відчутних ознак довіри є її динамічна спрямованість, виявлена в більшій чи меншій мірі, тому досить часто говорять про "кредит довіри" як запас позитивного відношення до людини. Довіра в трактуванні Д. фон Гільдебранда постає як віра в кращу сутність людини. Ознакою власне довіри є відношення до іншої людини як ціннісної даності в усій повноті її індивідуального вияву, довіра в її цілісності є вищою за часткові, випадкові прояви. Довіра постає як вічне сподівання чогось кращого в людині, як спосіб надання їй можливості проявити свою моральну природу, як спрямування на реалізацію добра в майбутньому. Екзистенційні мотиви в творчості Д. фон Гільдебранда підтверджені переживанням відчуття надійності та безпечності, що проявляється у вигляді абсолютної (яка не потребує гарантій) довіри до світу, створеного Богом.

Отже, довіра як моральна цінність відкриває двері у світ вірності, любові, людської гідності, надійності, дружньої відданості, відкритості та взаємності. В ієрархії цінностей довіри вершиною є довіра до Бога, адже через довіру до Бога формується людина, її моральна поведінка, її довіра до світу, довіреність Іншим (ближнім і дальнім), довірливість до себе, уможливлючи відчуття надійності світу.

- 1 Гільдебранд Дітріх фон. Етика / Пер. О. Городиської. – Львів: Видавництво УКУ, 2002. – 445 с. – С. 437.
- 2 Селигмен А. Проблема доверия / Пер. с. англ. И. Мюрберг, Л. Соболевой. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 256 с. – С. 58.
- 3 Там само. – С. 43.
- 4 Там само. – С. 51.
- 5 Гільдебранд Дітріх фон. Етика. – Львів: Видавництво УКУ, 2002. – 445 с. – С. 438.
- 6 Там само. – С. 438.
- 7 Гільдебранд Дітріх фон. Що таке філософія? / Пер. з англ. Ю. Підлісного. – Львів: Колесо, 2008. – 244 с. – С. 217.
- 8 Гільдебранд Дітріх фон. Етика. – Львів: Видавництво УКУ, 2002. – 445 с. – С. 339.
- 9 Там само. – С. 188.
- 10 Там само. – С. 189.
- 11 Гильдебранд Д. фон. Метафизика коммуникации / Пер. с нем. А. И. Смирнова. – СПб. Алетейя, 2000. – 373 с. – С. 49.
- 12 Гильдебранд Дітріх фон. Етика. – Львів: Видавництво УКУ, 2002. – 445 с. – С. 436.
- 13 Там само. – С. 333.
- 14 Гильдебранд Д. фон. Метафизика любви / Пер. с немецкого А. И. Смирнова. – СПб.: Алетейя; Ступени, 1999. – 628 с.
- 15 Гильдебранд Д. фон. Метафизика коммуникации / Пер. с нем. А. И. Смирнова – СПб. Алетейя, 2000. – 373 с. – С. 90.
- 16 Гильдебранд Д. фон. Сущность христианства. Die Umgestaltung in Christus / Смирнов А. И. (пер.) с нем.). СПб.: Алетейя, 1998. – 480 с.
- 17 Там само.

SUMMARY

Oksana Kozhemyakina

Trust as moral value in the Christian ethics of Dietrich von Hildebrand

The ethical aspects of the category of trust in the context of the concept of value answer, which represented in the Christian ethics of Dietrich von Hildebrand are investigated in the article. Is outlined the connection of trust in God and interpersonal trust. Is paid attention to the existential essence of trust in the perception of world as safe and reliable. The role of trust in molding of the moral behavior of man is explained.

Key words: trust, belief, value answer, love.